Obliczalność i złożoność

Andrzej M. Borzyszkowski

Instytut Informatyki
Uniwersytet Gdański

sem. zimowy 2025/26

inf.ug.edu.pl/~amb/oblicz

Złożoność pamięciowa

Model maszyny Turinga

- model maszyny do celów studiowania złożoności pamięciowej:
  - taśma wejściowa, na której znajduje się ciąg $\$w\$$, gdzie w jest słowem wejściowym, a $\$$ jest specjalnym symbolem $\$ \notin \Sigma$ do zaznaczania końca słowa; zawartość taśmy nie zmienia się
  - taśmy robocze.
- definicja: maszyna Turinga działa w pamięci ograniczonej przez funkcję $S(n)$, jeżeli dla słowa wejściowego w żadne obliczenie maszyny na w nie odwiedza więcej niż $S(|w|)$ komórek na żadnej taśmie roboczej.
  – komórki taśmy wejściowej **nie** liczą się do użytej pamięci
  – będziemy zakładać, że $S(n) \geq \log n$

Konfiguracja maszyny Turinga

- konfiguracja maszyny Turinga z taśmą wejściową i k taśmami roboczymi:

$$(q, i, \gamma_1, j_1, \ldots, \gamma_k, j_k)$$

  gdzie
  - q jest stanem maszyny
  - i jest pozycją głowicy na taśmie wejściowej
  - γ_ℓ jest zawartością taśmy ℓ
  - j_ℓ jest pozycją głowicy na taśmie ℓ
- konfiguracja nie zawiera zawartości taśmy wejściowej, ponieważ zawartość się nie zmienia w czasie obliczenia

Liczba konfiguracji

- liczba konfiguracji maszyny na wejściu w z pamięcią ograniczoną przez funkcję $S(n) \geq \log n$ jest ograniczona przez

$$d^{S(|w|)}$$

  dla pewnej stałej d zależnej od maszyny
- różnych konfiguracji $(q, i, \gamma_1, j_1, \ldots, \gamma_k, j_k)$ jest

$$|Q| \cdot (|w| + 2) \cdot (|\Gamma|^{S(|w|)})^k \cdot (S(|w|))^k$$

- przy założeniu, że $S(n) \geq \log n$ liczbę tę można ograniczyć przez $d^{S(|w|)}$ dla $d = |Q| \cdot 2 \cdot |\Gamma|^{2k}$
  – obliczenia dłuższe muszą prowadzić do powtórzenia się konfiguracji, powstającą pętlę można opuścić

Klasa złożoności pamięciowej

- def.: język L należy do klasy złożoności pamięciowej $SPACE(f(n))$, $f : \mathbb{N} \to \mathbb{N}$, jeżeli istnieje deterministyczna maszyna Turinga, z taśmą wejściową i taśmami roboczymi, która rozpoznaje L i działa w pamięci ograniczonej przez $f(n)$

Przykład

- dla języka

$$L = \{u \# u^R \mid u \in \{a, b\}^*\}$$

  istnieje maszyna akceptującą L działającą w pamięci $S(n) = O(\log n)$, czyli $L \in SPACE(\log n)$
- *nie* jest nią maszyna, która zapisze na taśmie pomocniczej pierwszą część słowa a potem sprawdza czy druga część jest odwróceniem
  – złożoność czasowa $O(n)$ ale złożoność pamięciowa również $O(n)$
- pamięć logarytmiczna jest wystarczająca dla maszyny, która po kolei
  - zapisuje i-ty symbol słowa wejściowego
  - zapisuje numer i, potrzebuje $\log(|w|)$ bitów
  - odczytuje i-ty symbol od końca słowa wejściowego i porównuje z zapisanym
  - wraca do początku taśmy roboczej, którą będzie nadpisywać i przechodzi do kolejnego symbolu

Mnożenie pamięci przez stałą

- twierdzenie:
  dla każdej deterministycznej (lub niedeterministycznej) maszyny Turinga M z pamięcią ograniczoną przez funkcję $S(n)$ oraz stałej $c > 0$ istnieje deterministyczna (odpowiednio niedeterministyczna) maszyna Turinga N z pamięcią ograniczoną przez funkcję $c \cdot S(n)$.
- uzasadnienie:
  jeden symbol taśmy roboczej nowej maszyny N reprezentuje k kolejnych symboli z taśmy oryginalnej maszyny M, $k > \frac{1}{c}$
  obliczenie maszyny M jest symulowane krok po kroku; każdy krok M przez jeden krok N, N pamięta pozycję głowicy M w takiej k-tce symboli
- oczywiście liczba komórek pamięci zmniejsza się tylko dlatego, że ich wielkość odpowiednio się zwiększa

Właściwe funkcje złożoności

- funkcja f jest **właściwą** funkcją złożoności, jeżeli spełnia warunki:
  - f jest niemalejąca,
  - istnieje maszyna Turinga, która dla słowa wejściowego długości n zatrzymuje się po wykonaniu $O(n + f(n))$ kroków i na taśmie roboczej zapisuje $f(n)$ wyróżnionych symboli.
- przykłady funkcji właściwych $f(n) = const$, $f(n) = n$, $f(n) = \log n$ (i wiele innych)

Zależności pomiędzy klasami złożoności

- zakładamy, że f jest właściwą funkcją złożoności, zachodzą zawierania
  1. $SPACE(f(n)) \subseteq NSPACE(f(n))$,
  2. $TIME(f(n)) \subseteq NTIME(f(n))$,
  3. $NTIME(f(n)) \subseteq SPACE(f(n))$
- pierwsze dwa zawierania są oczywiste,
- maszyna niedeterministyczna w czasie $f(n)$ może wykonać co najwyżej $f(n)$ kroków
  – liczba różnych konfiguracji maszyny w czasie $f(n)$ jest ograniczona
  – aby sprawdzić, czy istnieje ścieżka akceptująca, wystarczy przeszukać drzewo konfiguracji
  – złożoność czasowa może być zdecydowanie większa, ale
  – do przeszukania wystarczy zapisywać bieżącą ścieżkę, której długość jest ograniczona przez $f(n)$

Problem osiągalności REACHABILITY

- dla grafu $G = (V, E)$ problem osiagalności to rozstrzyganie czy w grafie istnieje droga od danego wierzchołka x do y
- istnieje algorytm dla problemu osiągalności o czasie liniowym względem *opisu grafu* (liczby wierzchołków plus liczba krawędzi)
- jeśli odnosimy się do liczby wierzchołków, to złożoność jest kwadratowa

$NSPACE(S(n)) \subseteq TIME(c^{S(n)})$

- tw.: jeżeli $S(n) \geq \log n$, to

$$NSPACE(S(n)) \subseteq TIME(c^{S(n)})$$

- dw.: załóżmy, że $L \in NSPACE(S(n))$, dla słowa wejściowego w liczba konfiguracji maszyny M akceptującej L jest ograniczona przez $c_1^{S(|w|)}$ dla pewnej stałej c_1 (zależnej od M).
- sprawdzenie czy $w \in L$ można sprowadzić do rozstrzygania problemu osiągalności dla grafu konfiguracji
- graf konfiguracji ma rozmiar danych $c_1^{S(|w|)}$, czyli rozstrzyganie problemu osiągalności ma złożoność czasową $c_1^{S(|w|)\cdot 2}$
- przyjmując $c = 2 \cdot c_1$ mamy żądany wynik

Metoda osiągalności w grafie, c.d.

- algorytm dla badania osiągalności w grafie o złożoności czasowej $O(n^2)$ można wykorzystać do badania czy $w \in L$ na dwa sposoby
  - dla słowa wejściowego w i maszyny M można zbudować macierz sąsiedztwa dla grafu konfiguracji $G(M, w)$, lub
  - graf konfiguracji jest wykorzystywany w sposób niejawny, w każdym kroku, gdy potrzebna jest informacja czy konfiguracje C_1 i C_2 są sąsiednie w grafie $G(M, w)$, uruchamia się procedurę, która rozstrzyga czy można przejść w jednym kroku z C_1 do C_2

Twierdzenie Savitcha

Twierdzenie

Dla każdej niedeterministycznej maszyny Turinga M_N z pamięcią ograniczoną przez funkcję $S(n) \geq \log n$ istnieje równoważna jej deterministyczna maszyna Turinga M_D z pamięcią ograniczoną przez $(S(n))^2$

- czyli

$$NSPACE(S(n)) \subseteq SPACE((S(n)^2))$$

Dowód tw. Savitcha

- można założyć, że maszyna M_N ma tylko jedną konfigurację akceptującą β_a
- maszyna M_D na wejściu w długości n stwierdzi, czy istnieje obliczenie prowadzące od konfiguracji początkowej do konfiguracji β_a
- jeżeli takie obliczenie istnieje, to istnieje także obliczenie nie dłuższe od $d^{S(n)}$, gdzie $d > 1$ jest pewną stałą zależną od maszyny
- liczby nie większe niż $d^{S(n)}$ można zapamiętać na taśmie M_D w $S(n)$ komórkach

Dowód tw. Savitcha, c.d.

- definiujemy rekurencyjną procedurę $OBL(\alpha, \beta, k)$, która zwraca wartość *True*, jeżeli istnieje obliczenie maszyny M_N prowadzące od konfiguracji α do konfiguracji β w nie więcej niż k krokach
- jeżeli $k = 1$, to zwróć *True*, jeżeli $\beta = \alpha$ lub β jest osiągalna z α w jednym kroku
- jeżeli $k > 1$, to dla każdej konfiguracji γ maszyny M_N sprawdź, czy zachodzi $OBL(\alpha, \gamma, \lceil \frac{k}{2} \rceil)$ oraz $OBL(\gamma, \beta, \lfloor \frac{k}{2} \rfloor)$
  – jeżeli istnieje γ, dla którego oba te warunki są spełnione, to zwróć *True*

Dowód tw. Savitcha, dokończenie

- maszyna M_D wywołuje $OBL(\beta_0, \beta_a, d^{(S(|w|)})$
- liczba wywołań procedury jest ograniczona przez $\log d^{(S(|w|)} = c \cdot S(|w|)$
- pamięć maszyny M_D jest ograniczona przez $c \cdot (S(|w|))^2$, gdyż każde wywołanie wymaga zapamiętania kilku konfiguracji

PSPACE=NPSPACE

- klasa PSPACE zawiera języki akceptowane przez maszyny Turinga z pamięcią ograniczoną przez wielomiany.
- z twierdzenia Savitcha wynika, że nie jest ważne, czy w definicji klasy PSPACE weźmiemy maszyny deterministyczne czy niedeterministyczne:
  – dla każdej niedeterministycznej maszyny z pamięcią ograniczoną przez wielomian p istnieje równoważna jej deterministyczna maszyna z pamięcią ograniczoną przez funkcję p^2, która też jest wielomianem.

Podsumowanie

- $$L \subseteq NL \subseteq P \subseteq NP \subseteq PSPACE = NPSPACE$$

  gdzie

  $$L = SPACE(\log n),\ NL = NSPACE(\log n)$$

  zawieranie $NP \subseteq PSPACE$ wynika z symulacji obliczenia maszyny niedeterministycznej na deterministycznej – trzeba sprawdzać wszystkie wybory
- **nie wiadomo** czy zawierania są właściwe

Równoważna charakteryzacja klasy NP przy pomocy certyfikatów

- relacja $R \subseteq \Sigma^* \times \Sigma^*$ na słowach jest **wielomianowo rozstrzygalna** jeżeli istnieje deterministyczna maszyna Turinga rozpoznająca $\{(x, y) |\ R(x, y)\}$ w czasie wielomianowym
- R jest wielomianowo **zrównoważona** jeżeli istnieje liczba naturalna k taka że $|y| \leq |x|^k$ dla $(x, y) \in R$
- $L \in NP$ wtedy i tylko wtedy, gdy istnieje R wielomianowo rozstrzygalna, wielomianowo zrównoważona taka, że

  $$L = \{x |\ \text{istnieje}\ \ y \text{ taki, że } (x, y) \in R\}$$

Równoważna charakteryzacja klasy NP przy pomocy certyfikatów, c.d.

- jeżeli $L \in NP$ to relację R można zdefiniować następująco

  $(x, y) \in R$ jeśli y jest kodem obliczenia akceptującego dla x

- jeśli istnieje R wielomianowo rozstrzygalna, wielomianowo zrównoważona to maszyna niedeterministyczna dla wejścia x zgaduje y spełniające $|y| \leq |x|^k$ oraz używa wielomianowego algorytmu aby sprawdzić czy $(x, y) \in R$
  – jeśli tak, to maszyna akceptuje x, inaczej odrzuca
- y nazywamy **certyfikatem** dla x

Równoważna charakteryzacja klasy NP przy pomocy certyfikatów, przykłady

- w problemie spełnialności – certyfikatem jest wartościowanie zmiennych, przy którym formuła jest prawdziwa
- w problemie kolorowania grafów – certyfikatem jest to przyporządkowanie kolorów do wierzchołków
- w problemie ścieżki Hamiltona – certyfikatem jest ścieżka Hamiltona

Twierdzenie Immermana-Szelepcsényi'ego

Twierdzenie Immermana-Szelepcsényi'ego

Dla każdej **niedeterministycznej** maszyny Turinga M z pamięcią ograniczoną przez funkcję $S(n) \geq \log n$ istnieje **niedeterministyczna** maszyna Turinga M^c z pamięcią ograniczoną przez tę samą funkcję $S(n)$, która akceptuje język $\Sigma^* \setminus L(M)$.

Języki kontekstowe

Klasa języków kontekstowych jest zamknięta ze względu na uzupełnienie.

- dw.: język kontekstowy jest akceptowany przez niedeterministyczną maszynę Turinga w pamięci liniowej.